

AMICS DE L'ART ROMÀNIC

Filial de l'Institut d'Estudis Catalans

Delegació de SABADELL.

ROMÀNIC DEL VALLÈS OCCIDENTAL.

Curs 1993-94. No.3. Visita a St Cristòfol de Ca N'Anglada, Sta Maria de Toudell, St Miquel de Toudell, St Pere de Rubí, i Sta Eulàlia de Madrona.

La visita correspon a l'àrea del Vallès occidental situada més a ponent, en el límit amb el Baix Llobregat; això fa que en alguns llibres sobre el romànic d'aquest entorn, els autors hagin considerat les esglésies situades en el límit entre una o altra comarca segons l'atribució considerada per l'autor.

La bibliografia que tracta aquest tema és molt completa i al dia, amb les obres importants i exhaustives, de Ramon Vall i Agustí Masvidal "El Romànic del Vallès" (1983) i la de diversos autors a "Catalunya Romànica" Vol.18 (1992). Respecte al Baix Llobregat tenim les dues obres de Montserrat Pagès, "Les Esglésies Pre-romàniques al Baix Llobregat" (1983) i "Art romànic i Feudalisme al Baix Llobregat" (1992). Per això en aquestes notes no hi trobareu quasi novetats, si bé en algun cas hi ha diferències d'opinió. Les esglésies ressenyades són modestes, excepte St Pere de Rubí, però foren parròquies i totes les podem situar a l'entorn del S-XI o en part abans, S-X.

St CRISTÒFOL de Ca N'ANGLADA. Situada actualment dins la població de Terrassa, en la barriada que ha adoptat el nom del mas situat al seu costat, prop de la riera de les Arenes i de l'antiga carretera a Sabadell.

La documentació sobre l'església és molt escassa i marginal. En un document del 1042 o 1045, consta el contracte d'establiment en un alou d'Ondenard fet per l'abat Odeguer de St Llorenç del Munt. En precisar un dels límits de l'alou, indica: "... el camí que va de St Cristòfol a St Julià d'Altura...". Altres dues referències del mateix tipus són dels anys 1054 i 1085. Per tant podem afirmar l'existència de l'església abans del 1045, i molt abans, ja que que la referència a un topònim en un document n'indica el coneixement ja arrelat.

L'església és d'una nau capçada amb un transepte sobresortint per ambdós costats, disposició representada en planta per una T. No hi ha absis. La nau és coberta amb volta de canó, així com el transepte, però aquest amb l'eix de la volta perpendicular a la nau i bastant elevat. Les teulades són a doble vessant.

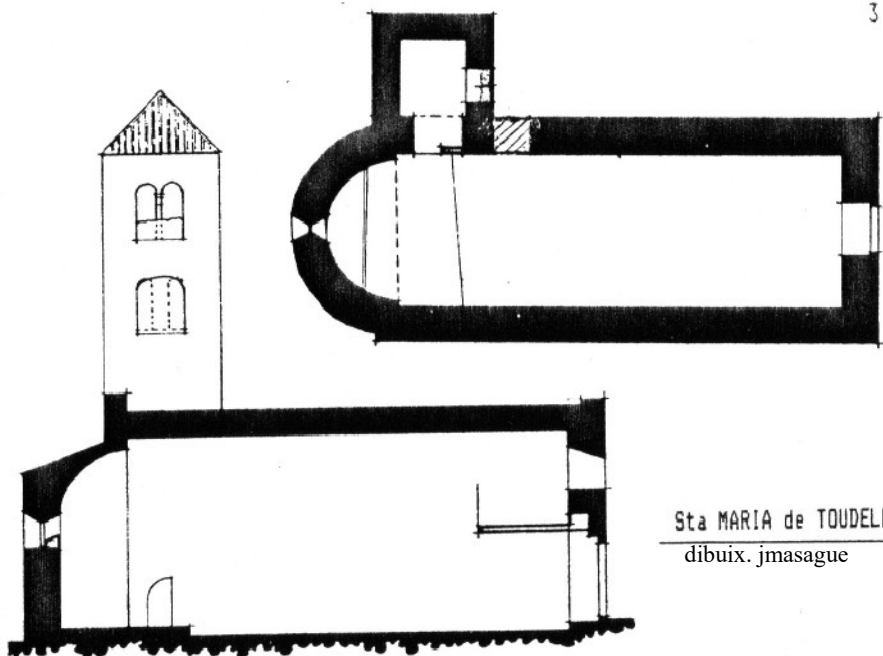
A la façana de ponent hi ha el portal d'entrada d'arc semicircular adovellat. A sobre el portal una finestra d'esqueixada senzilla i el conjunt és coronat per una espadanya. Al mur sud hi ha una altra porta oberta fa poc temps però en el lloc d'una d'antiga aparedada. A l'interior, la nau s'uneix al transepte, per mitjà d'una arcada semicircular amb reducció de l'alçada. En cadascun dels murs del transepte hi ha una finestra de doble esqueixada. El parament dels murs és de còdols poc treballats i desiguals, units amb abundant argamassa en les part baixes i un xic més aparellat en la resta.

De les dades anteriors es pot deduir una hipòtesis diferent de les resenyades en la bibliografia, i que es podria resumir: St Cristòfol és una església pre-romànica del S-X, del tipus de la Santa Creu d'Olorde o de St Esteve de Canapost referent al transepte. Queda per resoldre el problema de l'absis, però es molt probable que aquest, s'enrunes. L'existència d'una depressió del terreny en el lloc on deuria estar l'absis podria ser la causa de l'enderroc (esllavissada?).

TOUDELL. L'origen del nom és desconegut; el trobem aplicat a dues esglésies romàniques i a una casa forta o castell; per tant correspon a una certa extensió de terreny. Actualment pertany al municipi de Viladecavalls, però és molt proper al barri NW de Terrassa. En la documentació antiga trobem primer el nom de "Toldello" (any 986), després "Tuldel" (1085), "Toldel" (1234). (1). La casa forta o castell també donà origen al cognom "Tuldel" (1159) (2) i "Toldell" (1248) (3).

La primera referència documental al lloc, és la corresponent a un alou que pertany al monestir de St Cugat (4) i que com a tal figura en el precepte del rei franc Lotari de l'any 986 en la forma "...et ipsum alodum de Toldello quod ibi missit Vunderdus quondam,...". Igualment com alou de "Toldello", possessió del monestir, figura en les butlles dels papes Silvestre II (any 1002), Juan XVIII (1007) i Benet VIII (1023).

SANTA MARIA de TOUDELL. Sembla que en l'alou de Toldello no hi havia cap església ja que en les butlles a favor de St Cugat, posteriors a les indicades anteriorment, d'Urbà II (1098) i Calixte II (1120) (5), ja no figura l'alou sinó "...ecclesia s. Marie de Toldello..."; per tant podem suposar que en l'interval entre 1023 i 1098 és construïda l'església de Sta Maria. Però podem afinar més mitjançant el document del Cartulari de l'any 1085 (6) en que consta que "Sicardis, femina" fa donació a Déu i "Sta Maria de Tuldel" i al cenobi de St Cugat d'uns alous situats en el terme del Castell de Masquefa. L'interval de construcció queda ara reduït entre 1023 i 1085 i també podem afirmar que el temple l'edificà el monestir de St Cugat. Si es descobrís l'acta de consagració podríem confirmar o precisar més la data. Així mateix no coneixem quan es va convertir Sta Maria en parròquia, ni les seves vicissituds.

Sta MARIA de TORDELL.
dibuix. j.masague

Coneixem que en 1562 el territori tarrassenc es va dividir en dos organismes administratius separats, anomenats La Universitat de la Vila i La Universitat Forana, (Universitat en aquesta època no vol dir organisme docent sinó més aviat correspondria al de l'actual Ajuntament). La Universitat Forana era constituïda per les parròquies de St Pere, St Julià d'Alta, St Quirze, St Vicenç de Jonqueres, Sta Maria i St Miquel de Tordell i St Martí de Sorbet (Viladecavalls).(7). Actualment ni Sta Maria ni St Miquel són parròquies.

L'església és situada en un lloc elevat al costat de la masia de Can Trias. En parcel·lar el terreny del mas per fer un polígon industrial (de Can Trias), ha quedat el conjunt dins quatre carrers, envoltat de tanques metàl·liques. El temple és d'una nau rectangular (13,5 m per 6 m a l'exterior), amb un absis semicircular un xic més estret que la nau però d'una alçada semblant. L'absis no mostra cap tipus de decoració i com tota l'obra és de carreus petits escapçats formant filades; els carreus són de diferents colors, blanc, vermell, gris, però la policromia no mostra cap ordre. En l'absis hi ha una finestra central de poca llum, doble esqueixada i embocadura molt ampla, amb un arc semicircular de pedra tosca; la coberta és de teules.

A la façana posterior, oest, trobarem el portal d'entrada, d'arc semicircular format per grans dovelles. A sobre el portal una finestra quasi espitllera d'una sola esqueixada. L'església és coberta per una teulada a dos vessants, sobresortint els murs extrems, est i oest.

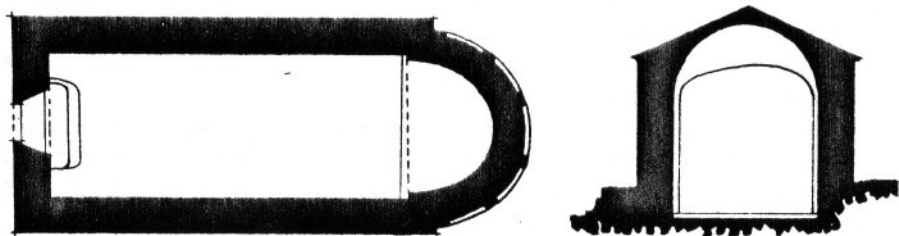
La torre campanar de secció quasi quadrada, es troba recolzada al mur sud de l'església, al costat de l'absis, compartint el mur. En la cara oest de la torre hi ha, aparedat, un petit portal d'arc semicircular, ara un xic tapat per la terra sobreposada. Antigament deuria ser l'entrada des de l'exterior o bé de la casa. Equivocadament, al meu entendre, en alguns articles el descriuen com un pas subterrani a la casa. Al mur sud de l'església tocant al campanar hi ha un portal adovellat, també aparedat, que podria ser el portal antic de l'església; curiosament les dovelles del costat, prop de l'absis, són tapades per la torre. Seria el campanar posterior a la nau? Això ens portaria a moltes hipòtesis.

La torre, d'un 14 m d'alçada, és dividida en planta baixa i tres pisos i s'hi entra actualment per l'interior de l'església, per un portal d'arc d'un quart de semicercle. En els dos últims pisos hi ha una finestra geminada en cada pany de paret, però tenen el mainell diferent en cada pis. En el pis últim són de columna cilíndrica i capitell trapezial, mentre que en l'inferior són de carreus. Per posar les campanes es destruïren les finestres de les cares est i oest del pis superior. Al pis dessota les finestres estan aparedades, però es poden veure els detalls de construcció, excepte en la de la cara nord. La finestra del pany oest és notable, ja que cada arc és doble en degradació.

Al Museu Diocesà de Barcelona, procedent de Sta Maria hi ha una imatge de Maria i l'Infant de fusta policromada, datable a l'entorn del S-XIII.

St MIQUEL de TOLDELL. També com Sta Maria és situada en un polígon industrial, el de Can Mir, en un extrem d'un planell, rodejada afortunadament de vegetació. A l'altre extrem hi ha les ruïnes de la ja mencionada, anteriorment, Casa-forta o Castell de Toldell. El primer dels pocs documents coneguts, té data de 1159 (3), o 1957 (8). En ell, Alegret de Toldell dona a les esglésies de St Pere i Sta Maria d'égara, l'església de St Miquel de Toldell i un alou que ell posseïa, amb unes determinades condicions. El llinatge Toldell continuà com ens demostra la inscripció en una petita làpida de marbre blanc, existent en la façana de Sta Maria de Terrassa, que diu en lletra gòtica: "Obiit Petrus de Toldell/ miles (cavaller), undécimo Kalendas/ Octobris anno MCCXLVIII (1248).(3).

Del text anterior veiem el nexa entre el castell i l'església de St Miquel, (tots dos propietat dels Toldell) i com és sabut que l'església forana d'un castell tenia l'advocació de St Miquel, podríem afirmar que fou edificada per l'esmentada família Toldell bastant abans de 1159, data de la donació. De l'estructura constructiva de l'absis amb arquets llombards junt amb la part històrica anterior, datariem l'església vers el final del S-XI.

St MIQUEL de TOUDELL. dibuix. jmasague

L'edifici és d'una nau rectangular, capçada amb un absis semicircular, decorat per cinc grups de dos arquets llombards entre lesenes que descansen sobre un sòcol de petita altura. Actualment no hi ha cap finestra visible a l'absis, podria estar aparellada, però en tot cas seria molt petita. La nau no té cap finestra en els murs laterals. La porta, d'arc semicircular de grans dovelles és al mur de ponent, i sobre aquest mur, desplaçat cap el costat sud, hi ha un campanar de cadireta de dos ulls i una finestra d'ull de bou, fruit d'una reforma de l'església al S-XVIII. A l'interior, el terra és a un nivell inferior a l'exterior actual. L'absis s'uneix a la nau per un arc semicircular rebaixat, és el resultat de la reforma del S-XVIII, ?.

L'església en 1244 (9), ja era parròquia. El cementiri adjacent fou clausurat en 1874. Pensem que actualment és una dependència de la parròquia de Viladecavalls.

St PERE de RUBÍ. En aquest cas prescindirem, per la seva extensió, de les cites referents al lloc, per centrar el tema en l'església. El primer document de l'any 996, (10), fa referència a la sentència d'un judici sobre la pertinença de les aigües del riu Xercavins, reivindicada per l'abat Odó de St Cugat i bisbe de Girona enfront de Seniofred, vicari del castell de Rio Rubeo, (11); la sentència és favorable al cenobi, i en el document podem llegir, traduït: "...església de St Pere, situada en el comtat de Barcelona propera a la riba de l'anomenat "Rio Rubii" ...".

St Pere fou parròquia al S-XI, segons J. Altisen (12), des del 1043, però no indica la font, el primer document que així ho fa constar amb seguretat és del 1155 (13). Posteriorment en els segles XII i XIII les cites són abundants. Per la proximitat de St Pere al monestir de St Cugat podríem suposar la pertinença a aquest últim, però no consta així en cap de les Butlles de confirmació de béns del cenobi.

De l'estructura de l'església del S-X no en sabem gran cosa; en les obres

de l'any 1927 varen trobar uns fonaments d'una nau rectangular, de 17 m per 6 m. (14). De l'església romànica que la succeí en el S-XI, ens queda la façana de ponent i segons Antoni-Abel Moro (14) són romànics el vestíbul i la volta de la nau fins el transepte de l'església, que fou ampliada i reformada per l'arquitecte Antoni Casademunt en 1884.

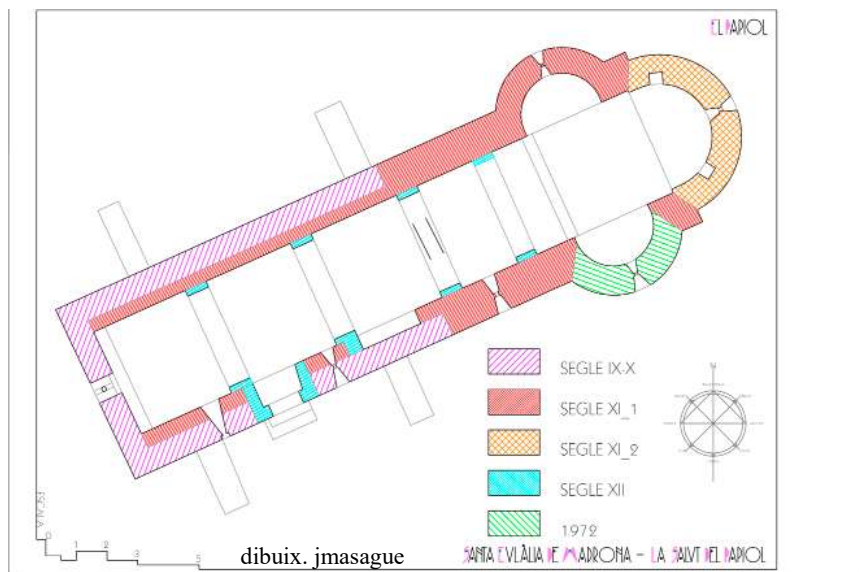
En la façana, de carreus mitjans, desbastats i en filades, podem distingir dues meitats separades per una línia horitzontal entre els extrems inferiors de les faixes laterals que limiten pels costats nord i sud la façana. La meitat superior mostra un plafó endinsat respecte a la resta i limitat per la línia horitzontal anteriorment indicada, les faixes laterals i un frontó triangular, decorat amb una sèrie continua d'arquets llombards; al centre del plafó hi ha una finestra geminada. La meitat inferior té en la base una plataforma rectangular escalonada de tres graons, que dona accés a la portalada. Aquesta presenta a l'exterior una primera arquivolta, decorada per una línia a l'intradós i descansant sobre impostes decorades. En segon lloc un tor sobre columnes amb base i capitell, decorats amb dos línies de flors d'acant estilitzades i finalment en el pla interior el portal semicircular format per grans dovelles. La portalada podem considerar-la del S-XIII.

La finestra geminada és composta de material reutilitzat, a) romà: la columna de marbre central amb decoració en espiral i b) pre-romànics: 1. la base, capitell invertit, 2. el capitell cúbic amb collari, i les quatre cares decorades, la frontal amb una creu, que té a sobre una cara i a sota la lletra A. 3. l'abac-capitell trapezial també decorat. 4. El dos arquets monolítics que reposen sobre impostes senzilles. El material b) podria correspondre a la primera església del S-X.

En el mainell de la finestra del costat oest del campanar també hi ha, inclòs com material de construcció, un capitell i una mènsula.

Sta EULÀLIA de MADRONA. L'església i parròquia d'aquest nom la trobem documentada des de l'any 1060 (15)(16) fins el 1315. En aquest any per haber-se traslladat la parròquia de Sta Eulàlia al nou temple, construït al costat del castell del Papiol, canvià el nom, anomenat-se St Pere de Madrona. En 1717 a suggerència del bisbe Diego de Astorga, passà al nou nom de La Mare de Déu de la Salut, popularment dita La Salut del Papiol. El terme parroquial de Sta Eulàlia era aproximadament l'actual, més la part de la vessant de llevant del Puig Madrona, amb les masies de Can Montmany i de Can Barba de Madrona, annexionada a la parròquia de Valldoreix en l'any 1867 (17).

La investigació històrica, com en els casos anteriors, versa sobre: a) el topònim "Madrona o Matrona" que trobem referit al collet (collus) o al terme (terminus), i b) les explícites de "S.Eulalie Madrona". Ens referirem únicament a les segones per cert no molt abundants. En 1060 el bisbe Guislabert de Barcelona la infeudà a Guilia i als seus fills i fa constar que anteriorment l'havia tingut Gombau de Besora i Mir Geribert. (15)(17). Altres referències són dels anys, 1119, 1130, (18), com a límit de terme i 1139, donació a l'església. (19). No coneixem cap acta de consagració.

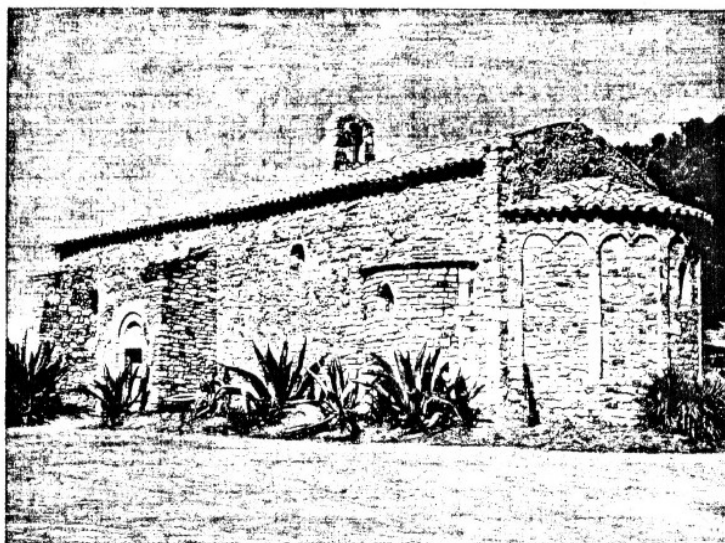
La documentació anterior no ens explica gran cosa, de quan, com, i qui edificà l'església i les seves transformacions; en canvi l'estudi arquitectònic del temple sí que ens ajuden, almenys en el quan, i com s'edificà.

Primerament s'edificà un temple al S-X, per tant pre-romànic, al qual correspon la meitat posterior de l'actual. La separació, en vertical, és visible a l'exterior, per la diferència dels materials en el mur sud i ve indicada per la situació del petit campanaret sobre la teulada, lloc on hi hauria el principi de la nau pre-romànica.

Posteriorment al S-XI, s'amplià el temple anterior per la part de llevant o sigui per l'absis de la pre-romànica que desaparegué, construint una nau a continuació de l'anterior i s'edificà una nova capçalera. La part nova és la que correspon al primer romànic, i que a continuació anomenarem tan sols romànic.

L'església pre-romànica era coberta amb embigat de fusta i li corresponen els murs en la seva part exterior (hi ha obra en espina de peix), i la finestra del mur de ponent: geminada amb columna cilíndrica, capitell trapezial decorat i dos arcs monolítics, semblant a la de St Pere de Rubí, però més senzilla; també li pertany les restes d'una finestra situada al costat esquerre de la porta, mig tapada per un contrafort posterior.

A l'església romànica pertany tota la part de llevant, amb els tres absis semicirculars, formant una capçalera trevolada. El parament és format per carreus petits escarats a cops de maceta, formant filades; essent més cuidat en els absis que en els murs laterals. L'absis central, un xic més baix i estret que la nau, és decorat per 5 grups de dos arquets llombards separats per lesenes, les quals per la part inferior descansen sobre un sòcol de 5 filades de carreus. Les dues absidioles laterals no presenten cap decoració; la del costat nord mostra encara la teulada de lloses de pedra original, mentre que la del sud, fou reconstruïda en la restauració de l'any 1972, pel Servei de Conservació de Monuments de la Diputació de Barcelona, en eliminar la casa adossada a l'església. Els tres absis tenen cadascun una finestra d'arc semicircular i de

Sta EULÀLIA de MADRONA.

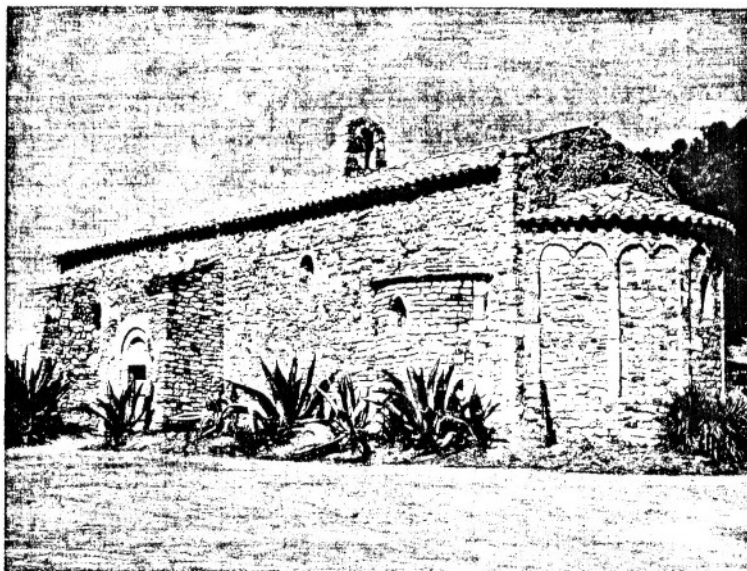
doble esqueixada, i són coberts amb volta de quart d'esfera.

La nau és coberta per una volta de mig canó, que segueix per la part de la nau pre-romànica, substituint la de fusta. Per aquest motiu doblaren el mur per l'interior (visible en l'arcosoli adossat al costat de la porta d'entrada) i construïren posteriorment els 4 arcs torals de la nau. Com això no resultà suficient per evitar l'obertura de la volta, en època més tardana es construïren els contraforts (dos en el costat sud i un en el nord). El portal d'entrada és romànic, però està en el mateix lloc on era el pre-romànic; consta de dos arquivoltes adovellades en degradació, timpà i llinda, tot sense cap decoració, i muntants de carreus.

BIBLIOGRAFIA. 1). J. Rius. Cartulari de St Cugat del Vallès. Doc. 173, 721, i 1320. 2). Català-Roca. Els Castells Catalans. (2)p. 173 i 178, ref. 32. 3). Català-Roca. ob.cit. (2)p. 178, ref. 33. 4). J. Rius. ob.cit. Doc. 173. 5). id. ant. Doc. 774 i 849. 6). id. ant. Doc. 721. 7). R. Domènech i P. Puig. Gran Geografia Comarcal Catalana. 2.ed. (2)p. 53. 8). R. Vall i A. Masvidal. El Romànic del Vallès. p. 306. 9). Català-Roca. ob.cit. (2)p. 178, ref. 35. 10). J. Rius. ob.cit. Doc. 317. 11). J. Rius. ob.cit. Doc. 470. 12). J. Altisen. Gran Geografia Comarcal Catalana. (6), p. 126. 13). J. Rius. ob.cit. Doc. 1001. 14). A. A. Moro. Catalunya Romànica. (18), p. 144. 15). J. Serra. Ermites del Vallès. p. 82. 16). M. Pagès. Les Esglésies pre-romàniques a la comarca del Baix Llobregat. p. 106. 17). R. Vall i A. Masvidal. ob.cit. p. 264. 18). J. Rius. ob.cit. Doc. 844 i 903. 19). M. Pagès. ob.cit. p. 106.

Sabadell 23 de Gener de 1994.

Antoni Estapé i Ferrer

Sta EULÀLIA de MADRONA.

doble esqueixada, i són coberts amb volta de quart d'esfera.

La nau és coberta per una volta de mig canó, que segueix per la part de la nau pre-romànica, substituint la de fusta. Per aquest motiu doblaren el mur per l'interior (visible en l'arcosoli adossat al costat de la porta d'entrada) i construïren posteriorment els 4 arcs torals de la nau. Com això no resultà suficient per evitar l'obertura de la volta, en època més tardana és construïren els contraforts (dos en el costat sud i un en el nord). El portal d'entrada és romànic, però està en el mateix lloc on era el pre-romànic; consta de dos arquivoltes adovellades en degradació, timpà i llinda, tot sense cap decoració, i muntants de carreus.

BIBLIOGRAFIA. 1). J. Rius. Cartulari de St Cugat del Vallès. Doc. 173, 721, i 1320. 2). Català-Roca. Els Castells Catalans. (2)p. 173 i 178, ref. 32. 3). Català-Roca. ob.cit. (2)p. 178, ref. 33. 4). J. Rius. ob.cit. Doc. 173. 5). id. ant. Doc. 774 i 849. 6). id. ant. Doc. 721. 7). R. Domènech i P. Puig. Gran Geografia Comarcal Catalana. 2.ed. (2)p. 53. 8). R. Vall i A. Masvidal. El Romànic del Vallès. p. 306. 9). Català-Roca. ob.cit. (2)p. 178, ref. 35. 10). J. Rius. ob.cit. Doc. 317. 11). J. Rius. ob.cit. Doc. 470. 12). J. Altisen. Gran Geografia Comarcal Catalana. (6), p. 126. 13). J. Rius. ob.cit. Doc. 1001. 14). A. A. Moro. Catalunya Romànica. (18), p. 144. 15). J. Serra. Ermites del Vallès. p. 82. 16). M. Pagès. Les Esglésies pre-romàniques a la comarca del Baix Llobregat. p. 106. 17). R. Vall i A. Masvidal. ob.cit. p. 264. 18). J. Rius. ob.cit. Doc. 844 i 903. 19). M. Pagès. ob.cit. p. 106.

Sabadell 23 de Gener de 1994.

Antoni Estapé i Ferrer